

Zdeňka Urešová: Valence sloves v Pražském závislostním korpuse

Posudok dizertačnej práce

PhDr. Zdeňka Urešová opisuje vo svojej dizertačnej práci valenciu českých slovíes na základe vlastných anotačných skúseností pri príprave Pražského závislostného korpusu (skratka PDT). Jej hlavným cieľom je, ako to formuluje v abstrakte, ale aj v zhrnutí práce, opísať valenčný slovník s názvom PDT-Vallex, ktorý vznikol pri anotácii PDT ako „vedľajší produkt“. V práci preto nájdeme podľa očakávania podrobný opis koncepcie tohto slovníka, vychádzajúceho s chápania valencie v rámci Funkčne generatívneho opisu (FGP). Je to veľmi priaznivá okolnosť, lebo tento FGP predstavuje jednu z najprepracovanejších koncepcií, ktorá v rôznych svojich modifikáciách zasahovala i do diskusií o valencií od začiatku 90. rokov 20. storočia v bývalom Československu, ale aj inde vo svete. Ako vidieť, aj „vedľajší produkt“ môže priniesť dobré výsledky.

Dizertantka dobre ukazuje, že rozdiel medzi „teóriou“ (FGP) a „praxou“ (PDT) spočíva najmä v tom, že FGP vychádza z generatívneho prístupu. t. j. „zhora“ (aj keď svoje hypotézy testuje na príkladoch), kým anotácie PDT prebiehajú „zdola“. Zachytávajú to, čo sa použilo v reálnych textoch (v korpuse), pričom sa ich dizertantka usiluje nielen anotovať, ale aj zovšeobecniť v anotačných pravidlách. Práve praktické overovanie FGP na korpuse viedlo k tomu, že mohla niektoré teoretické závery FGP „zjemniť, upraviť či doplniť“. Možno by bolo dobre valenčný slovník s názvom PDT-Vallex z praktických dôvodov pomenovať nejako ináč. Už aj preto, že, ako sa píše v úvode, PDT-Vallex „je mnohdy nesprávne zaměňovan za slovník VALLEX, se kterým síce úzce souvisí (neboť oba bezprostředně vycházejí z valenční teorie formulované v rámci FGP), ale zároveň sa od něho významně liší“. Bolo by to aktuálne najmä v prípade, že by sa v knižnej verzii tejto práce muselo rátať so širším čitateľstvom.

Práca sa člení celkovo na päť častí. Postupuje sa od všeobecného opisu valencie k jej stvárneniu vo valenčnom slovníku PDT-Vallex s neustálymi odkazmi na vzťahy medzi PDT-Vallexom a Pražským závislostným korpusom (4. kap.), kde sa autorka venuje použitiu PDT-Vallexu na kontrolu v Pražskom závislostnom korpuse. Osobitná kapitola je venovaná spracovaniu diatéz v PDT-Vallex, v ktorej sa navrhujú ďalšie spresnenia. Prácu kompletizujú dve prílohy: a) dokument o kontrolách valenčných rámcov v údajoch podľa PDT-Vallexe, b) ukážka slovníka PDT-Vallex, ktorý sa potom uvádza komplexne v priloženom CD-Rome.

V kapitole o valencii sa vhodne zhŕňajú najčastejšie chápania pojmu valencie a príbuzných termínov. Je to dobrý prehľad a úspešné vyrovnávanie sa s pestrosťou existujúcich valenčných teórií. Dizertantka sa venuje i „zárodokom“ pojmu valencie, kde sa medzi inými

autormi spomína aj práca Eugena Paulinyho (1943). Zo slovenskej tradície by sa najmä z tohto pionierskeho obdobia dali spomenúť aj niektoré iné mená, napr. Jozefa Ružička, neskôr Ján Horecký a vo vzťahu k slovo tvorbe aj Klára Buzássyová. Vhodne sa však upozorňuje na kľúčovú rolu Luciena Tesniera pri rozvíjaní valenčnej teórie, analyzujú sa nemecké valenčné práce, no aj Noam Chomsky, Charles Fillmore či v dobrom výbere české práce generatívneho i negeneratívneho zamerania. Možno tu trochu chýba zmienka o pragmatickej, resp. komunikačno-pragmatickej valencii (rozvíja sa najmä v nemeckej lingvistike), pod ktorou sa myslí všetko to, čím sa reálna valencia líši od tzv. základnej valencie (redukcie, rozšírenia, alternatívy) a pri ktorej sa skúmajú pragmatické faktory ovplyvňujúce syntakticko-sémantickú štruktúru. Autorka detailnú pozornosť venuje ďalej aj českým valenčným slovníkom, ktoré obsahujú s výnimkou slovníku H. Skoumalovej iba tzv. kanonické tvary valenčných doplnení použité v primárnej diatéze. To isté platí aj o slovenských valenčných slovníkoch.

V ďalšom výklade sa preberá vzťah závislosti, závislostná štruktúra vety a valencia vo Funkčnom generatívnom opise. Autorka to má všetko nielen dobre „načítané“, ale aj dobre zažitú. Podrobne rozvádza kritériá na rozlišovanie aktantov a voľných doplnení, ktorými GFP posunul riešenie danej problematiky. Vo výklade o základných slovesných aktantoch a voľných doplneniach sa však zdajú niektoré ilustratívne príklady trochu umelé. Napr. funktor EFF, označujúci výsledok deja, sa ilustruje príkladom *Zdemoloval auto na kusy* (s. 33). Podobný je príklad pri slovese *diferencovať sa* (s. 38) (*Studentka se diferencovala od jeho teorie*). Nepochopil som ani vetu *Tréner přelozil první ligu* (s. 36). Dôležitý je výklad o „teste nevím“, ktorý svojho času „zažiaril“ pri pokusoch rozlíšiť obligatórnosť a fakultatívnosť valenčných doplnení, ale aj princíp posúvania.

Výklad o valenčnom slovníku PDT-Vallex vychádza z princípov valenčnej teórie FGP, navrhnuté zásady sa tu však verifikujú a dopĺňajú, resp. upravujú vďaka spomínanému prístupu k valencii „zdola“, resp. tomu, že pri tvorbe valenčných rámcov autorka čerpá z reálnych textov a ich anotácie na tektogramatickej rovine. Zložitá je nesporne otázka významu vo vzťahu k valenčnému rámcu. Známe je, významy sa môžu líšiť počtom členov rámce, funktormi, charakteristikou, spôsobom povrchového vyjadrenia alebo obidva významy môžu mať úplne rovnaký opis rámce vrátane povrchového vyjadrenia. V práci sa rozlišuje konkrétny, abstraktný a frazeologický význam (keď je súčasťou novej viacslovnej lexikálnej jednotky) a používajú sa aj termíny konkrétny, prenesený význam, no dizertantka zavádza úspešne aj pojem-termín *vyprázdnený význam* v prípadoch *podat' sťažnost'*, keď sa význam presúva na substantívum. Druhou dimenziou je viacslovnosť a jednoslovnosť (slovesné frazeologizmy).

Pri otázke významu sa dizertantka vyrovnáva aj s ďalšími problémami (odlíšenie frazeologického a preneseného významu, anotácia stavu, riešenie problematiky sémantiky vyhranenejšieho obsadenia pozície, ktorá by mala teoreticky patriť paciensu). Tu ostáva otvorená otázka, či je pritom vhodnejšie meniť alebo nemeniť repertoár funktorov. Pri riešení členov rámca sa uvádza, že ich počet môže byť aj nulový (keď rámec neobsahuje žiadny aktant ani obligatórne voľné doplnenie), zároveň sa však hovorí aj o „prázdnom“ valenčnom rámci (*Do stodoly fouká*), čo možno už nie je úplne adekvátne. Domnievam sa, že rámec nie je ani v tomto prípade prázdny, je nulový.

V 5. kapitole, ktorá je celá venovaná diatéze (s. 95 – 191), sa najprv s výbornou znalosťou veci opisujú princípy diatéz z lingvistického hľadiska, následne sa informuje o spracúvaní diatéz v súčasných valenčných slovníkoch a nakoniec sa uvádza formálny aparát na opis diatéz pomocou konkrétnych transformačných pravidiel. V tejto práci sa spracúva diatéza aktívna, pasívna opisná, pasívna reflexívna, rezultatívna, recipientná, dispozičná, kauzatívna a recipročná, z ktorých každá predstavuje osobitý problém na riešenie. Autorka všetko zvláda s prehľadom a presvedčivo, zachovávajúc princíp explicitnosti a neredundantnosti, čo platí aj o navrhnutých transformačných pravidlách.

Záver. Bolo síce značnou výhodou autorky dizertačnej práce, že mohla nadviazať na špičkovú a dôkladne prepracovanú teóriu, ktorá bola k dispozícii – na valenčnú teóriu Funkčného generatívneho opisu, dizertantka však vo svojej práci nielen v dobrom prehľade predstavila problematiku valencie s osobitým dôrazom na valenčnú teóriu a valenciu Funkčného generatívneho opisu, no práca na valenčnom slovníku paralelne s anotáciou PDT jej priniesli možnosť viacerých teoretických i praktických spresnení a rozvinutí. Práve postup „zdola“ priviedol dizertantku aj k pokusom vytvoriť transformačné pravidlá, ktoré sú podľa všetkého spolu so 4. kapitolou hlavnou devízou práce. Dizertantka nielen na týchto miestach, ale aj v celom texte preukázala, že sa vie suverénne pohybovať v neľahkých otázkach valencie a má dobré predpoklady pre samostatnú tvorivú prácu. Z formálnej stránky považujem dizertáciu (spolu s prílohami a priloženým CD-ROMom) za vzorovú. Niektoré otázky ostali otvorené, no práca v každom prípade poskytuje impulzy pre ďalšie teoretické úvahy (napr. otázka slovesného významu vo vzťahu k rámcom) i pre praktické riešenia (valenčné slovníky). Problematika, ktorá sa v práci rieši, je veľmi aktuálna aj vďaka tomu, že autorka mala možnosť nadviazať na najnovšie výsledky skúmania problematiky a na jedny z najprepracovanejších metód a postupov. Je to dizertačná práca, ktorá posúva poznanie valenčnej problematiky dopredu a bude nesporne popudom na uvažovanie aj pre valenčný slovník na Slovensku, o ktorom sa nanovo uvažuje. Odporúčam preto, aby po úspešnej

obhajobe bola uchádzačke udelená vedecko-akademická hodnosť philosophiae doctor (Ph.D.)
vo vednom odbore 4i-3 matematická jazykoveda.

Bratislava 27. decembra 2011

prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV